

СІЛЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Станіслав Катаєв,

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи
Класичного приватного університету, вул. Жуковського 70а, м. Запоріжжя, 69002, Україна
e-mail: kataev@i.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3140-6540>

У статті здійснюється порівняльний аналіз ставлення до реформування села та інших питань його життя представників різних груп сільського населення, перш за все сільської інтелігенції та працівників фізичної праці. Підкреслюється, що сільська інтелігенція, яка покликана стати одним із головних агентів реформування села, оскільки їй притаманний більш високий рівень потенційної та реальної соціальної суб'єктності, тим не менш далеко не завжди реалізує свій потенціал в інтересах модернізації аграрної сфери, що, зокрема, зумовлено особливостями її менталітету. Акцентується на тому, що специфіка характеру діяльності працівника розумової праці в аграрному секторі полягає в тому, що часто окрім реалізації основних своїх функцій, пов'язаних з посадою і професією, він займається сільською працею (робота на присадибній ділянці, догляд за домашніми тваринами тощо). Спосіб життя сільського інтелігента зумовлює особливість його ментальності, яка має амбівалентний характер. З одного боку, ментальність сільського інтелігента детермінована його освітою, розумовим характером праці, рівнем культури, у тому числі культури міста. З іншого боку, його ментальність зумовлена традиціями сільської громади, сільською працею, культурними зразками сільського жителя. Наводяться дані соціологічного дослідження, які свідчать про те, що сільська інтелігенція в меншому ступені підпадає під вплив традиціоналізму, ніж інші соціальні групи на селі; вона більшою мірою, ніж інші селяни, налаштована покинути село. В контексті ставлення до реформ в аграрній сфері особлива увага приділяється масштабній реформі децентралізації, яка здійснюється в Україні та має не тільки економічні, організаційні, а й інституційні та соціокультурні наслідки. Зазначається, що ці наслідки по-різному виявляються в міській та сільській місцевості та по-різному сприймаються різними соціальними групами. З огляду на матеріали дослідження, засвідчується, що ставлення до реформ на селі, зокрема до створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), у представників сільської інтелігенції більш позитивне, ніж у представників фізичної праці. Підкреслюється, що, незважаючи на амбівалентність ставлення сільської інтелігенції до ОТГ (згідно даних, що представлені у статті), серед її представників вдвічі більше їхніх супротивників, ніж прибічників; проте водночас опитані робітники розумової праці в більшій мірі відчують себе членами нових територіально-адміністративних утворень на селі, ніж решта соціальних груп, що живуть там.

Ключові слова: аграрна сфера, сільська інтелігенція, працівники фізичної праці, реформа децентралізації, ставлення до реформ різних груп сільських мешканців.

**Rural intelligentsia in the conditions of transformation of agrarian sphere
of modern Ukrainian society**

Stanislav Kataev,

Doctor of sociological sciences, professor,
Head of department of sociology and social work, Classic Private University, Zhukovskoho St.
70a, Zaporizhzhya, 69002, Ukraine
e-mail: kataev@i.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3140-6540>

The article provides a comparative analysis of the attitude to the village reform and other issues of its life by representatives of different groups of the rural population,

especially rural intellectuals and manual workers. It is emphasized that the rural intelligentsia, which is called to become one of the main agents of village reform, as it has a higher level of potential and real social subjectivity, nevertheless does not always realize its potential in the interests of modernization of agriculture, which, in particular, features of their mentality. Emphasis is placed on the fact that the specifics of the nature of the mental worker in the agricultural sector is that often in addition to the implementation of its main functions related to position and profession, he is engaged in rural work (work on the farm, cattle care, etc.). The way of life of a rural intellectual determines the peculiarity of his mentality, which has an ambivalent character. On the one hand, the mentality of the rural intellectual is determined by his education, the mental nature of work, the level of culture, including the city culture. On the other hand, his mentality is due to the traditions of the rural community, rural labor, cultural patterns of the villager. Sociological research shows that the rural intelligentsia is less influenced by traditionalism than other social groups in the countryside; it is more willing than other peasants to leave the village. In the context of the attitude to reforms in the agricultural sector, special attention is paid to the decentralization reform, which is carried out in Ukraine and has not only economic, organizational, but also institutional and socio-cultural consequences. It is noted that these effects are manifested differently in urban and rural areas and are perceived differently by different social groups. According to the research, it is shown that the attitude to reforms in rural areas, in particular to the creation of united territorial communities (OTG), among the rural intelligentsia is more positive than among the representatives of manual labor. It is emphasized that, despite the ambivalence of the attitude of the rural intelligentsia to the OTG (according to the data presented in the article), its representatives are twice as many of their opponents than supporters; however, at the same time, the interviewed mental workers feel more like members of the new territorial-administrative formations in the countryside than other social groups living there.

Keywords: agrarian sphere, rural intelligentsia, manual workers, decentralization reform, attitude to reforms of different groups of rural residents.

Сельская интеллигенция в условиях трансформации аграрной сферы современного украинского общества

Станислав Катаев

доктор социологических наук, профессор, заведующий кафедрой социологии и социальной работы Классического частного университета, ул. Жуковского, 70а, г. Запорожье, 69002, Украина
e-mail: kataev@i.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3140-6540>

В статье осуществляется сравнительный анализ отношения к реформированию села и другим вопросам его жизни представителей различных групп сельского населения, прежде всего сельской интеллигенции и работников физического труда. Подчеркивается, что сельская интеллигенция, призванная стать одним из главных агентов реформирования села, поскольку ей присущ более высокий уровень потенциальной и реальной социальной субъектности, тем не менее далеко не всегда реализует свой потенциал в интересах модернизации аграрной сферы, что, в том числе, обусловлено особенностями ее менталитета. Акцентируется внимание на том, что специфика характера деятельности работника умственного труда в аграрном секторе заключается в том, что часто, помимо реализации основных своих функций, связанных с должностью и профессией, он занимается сельским трудом (работа на приусадебном участке, уход за домашними животными и т.д.). Образ жизни сельского интеллигента обуславливает и особенность его ментальности, которая имеет амбивалентный характер. С одной стороны, ментальность сельского интеллигента детерминирована его образованием, умственным характером труда, уровнем культуры, в том числе культуры городской. С другой стороны, его ментальность обусловлена традициями сельской общины, сельским трудом, культурными образцами сельского жителя. Приводятся данные социологического исследования, свидетельствующие о том, что сельская интеллигенция в меньшей степени подвергается влиянию традиционализма, чем другие социальные группы в деревне; она больше, чем остальные сельские жители настроена покинуть село. В контексте отношения к реформам в аграрной сфере особое внимание уделяется масштабной реформе децентрализации, которая осуществляется в Украине и имеет не только экономические, организационные,

но и институциональные и социокультурные последствия. Подчеркивается, что эти последствия по-разному проявляются в городской и сельской местности и по-разному воспринимаются различными социальными группами. Исходя из материалов исследования, формулируется вывод о том, что отношение к реформам на селе, в частности к созданию объединенных территориальных громад (ОТГ), у представителей сельской интеллигенции более позитивное, чем у представителей физического труда. Несмотря на амбивалентное отношение сельской интеллигенции к ОТГ (согласно данным, представленным в статье), среди ее представителей вдвое больше их противников, чем сторонников; в то же время опрошенные работники умственного труда в большей степени чувствуют себя членами новых территориально-административных образований на селе, чем остальные социальные группы, живущие там.

Ключевые слова: аграрная сфера, сельская интеллигенция, работники физического труда, реформа децентрализации, отношение к реформам разных групп сельских жителей.

Постановка проблеми. Трансформація аграрної сфери українського суспільства відбувається під впливом низки реформ, зокрема масштабної реформи децентралізації, яка має не тільки економічні, організаційні, а й інституційні та соціокультурні наслідки, які по-різному виявляються в міській та сільській місцевості. На селі децентралізація супроводжується об'єднанням декількох окремих громад, одним із завдань якого є вирішення проблеми подолання/мінімізації матеріально-фінансової неспроможності цих громад. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1] був прийнятий ще у 2015 році. Створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) зумовило укрупнення осередків місцевої влади на селі. Водночас процес супроводжується скороченням соціальної інфраструктури: закриваються збиткові школи, медичні пункти, культурні, спортивні та інші об'єкти. Мешканці маленьких сіл стають вразливими у своїх правах; значно ускладнюється їхній доступ до основних соціальних благ: медичного обслуговування, освіти для дітей, умов для культурного дозвілля тощо. Автори реформи аргументують необхідність скорочення соціальної інфраструктури в невеликих селах її надмірною дорожнечою. Дійсно, навчання дітей у неформатних школах маленьких сіл є в десятки разів дорожче, ніж в опорних школах об'єднаної громади. Крім того, маленькі школи важко забезпечити кваліфікованими вчителями, а об'єкти охорони здоров'я в маленьких селах складно забезпечити кваліфікованим медичним персоналом. Задоволення соціальних потреб жителів маленьких сіл здійснюється в установах соціальної інфраструктури

центральної сіл об'єднаної громади. Але дістатися до цих сіл іноді дуже складно. Ці обставини підсилюють депресивні характеристики ментальності сільських мешканців, що, у свою чергу, зумовлює їхнє негативне ставлення до реформ аграрної сфери.

Означені явища по-різному сприймаються різними соціальними групами на селі. Зокрема, є специфіка у суб'єктивному сприйнятті реформ сільською інтелігенцією.

З огляду на це, метою даної публікації є виявлення та здійснення емпіричної верифікації особливостей сприйняття реформ в аграрній сфері сільською інтелігенцією.

Огляд літератури з обраної проблематики. Аналіз обраної нами теми довів, що питання ролі інтелігенції в модернізації українського села розглядали у своїх роботах такі дослідники, як Т. Цьомра, Я. Платмір, В. Чигрін, А. Шатохін, С. Шамара та ін; проблемою децентралізації влади в Україні займалися такі науковці, як В. Авер'янов, Е. Афонін, В. Бакуменко, Л. Белей, Т. Забейворота, Г. Коваленко, В. Ковальова, К. Линьов, Л. Мельничук, С. Романюк, Ю. Сурмін, А. Ткачук, В. Цветков та ін. Емпіричні соціологічні дослідження процесів децентралізації, зокрема її соціальних аспектів, здійснювали Е. Афонін, А. Ашурбеков, Ф. Хрустальов [2], Л. Зеленкевич [3] та ін. Опитування громадської думки стосовно децентралізації здійснювали вче-

Київського міжнародного інституту соціології, Центру «Соціальні індикатори» та інші соціологічні групи [4], [5], [6]. На соціальні проблеми децентралізації звертається увага у доповіді «Децентралізація в Україні: досягнення, надії та побоювання» [7] підготовленої Українським незалежним центром політичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Реалізуючи мету цієї публікації, перш за все зазначимо, що під інтелігенцією ми розуміємо працівників, зайнятих переважно розумовою працею. Ми використовуємо соціологічне трактування цього поняття, не торкаючись його інших тлумачень, зокрема культурологічних. З огляду на тему нашої статті, зазначимо, що всі представники сільської інтелігенції мають вищу або середню спеціальну освіту. Останнє пов'язано із тим, що на селі іноді не вистачає працівників розумової праці, які мають відповідну (вищу) освіту. Проте для цілей операціоналізації ми будемо використовувати і критерій рівня освіти, тим більше, що, згідно даного дослідження, результати якого аналізуються в цій статті, серед сільських працівників розумової праці 70% мають вищу освіту.

Зазначимо, що осіб з вищою освітою на селі абсолютно і відносно значно менше, ніж у місті. Так, у 2016 г. в Україні частка населення у віці 22 роки і старші, яке має повну вищу освіту, складала 27,2%. При цьому серед міського населення ця частка складає 34,6%, а серед сільського населення – майже у 3 рази менше (13%) [8]. Тож сільська інтелігенція має відносно обмежений освітній потенціал, що, на нашу думку, може впливати на ефективність виконання нею своїх функцій [9].

У літературі, присвяченій аналізу функцій сільської інтелігенції, зазвичай підкреслюється, що її головна місія – це сприяння модернізації на селі, що особливо проявилось в 20-30 роках минулого сторіччя [10]. За умов сучасного українського суспільства ця функція сільської інтелігенції стає все більш значущою. Її реалізація відіграє інтересам держави, так і інтересам громадянського суспільства.

Як свідчить історія, сільські жителі сприймали та й сьогодні сприймають інтелігентну людину як таку, що може значно краще, ніж вони самі, виразити їхні інтереси, вимоги, потреби тощо.

Засновуючись на результатах авторського дослідження, С. О Шамара зазначає, що «сільські мешканці головною місією інтелігенції вважають «активну участь у піднесенні культурного рівня села» [11]. Вони вважають, що сільська інтелігенція має «сумлінно виконувати роботу і вдосконалювати свій фах», «виховувати молодь»,

«організувати дозвілля сільських мешканців», «допомагати пенсіонерам», «залучати спонсорів» до процесів модернізації села [11].

Думки мешканців села поділяють дослідники, які вивчають функції сільської інтелігенції: «Сьогоднішні суспільні очікування ставлять перед інтелігенцією українського села складні завдання в галузі освіти, піднесення рівня агрономічної культури ведення господарств, економічної грамотності, правової свідомості та культурного дозвілля його мешканців» [12].

До сільської інтелігенції зазвичай відносять представників таких професій та видів трудової зайнятості, як учитель, лікар, священник, управлінець, бухгалтер, співробітник соціальних служб, зоотехнік-ветеринар, агроном, головний механік, співробітник (завідувач/ка) будинку культури, землевпорядник, співробітник Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП), завідувач/ка пошти, бібліотекар, адвокат у складі ЦНАП та ін. Звичайно, представників деяких з цих професій немає в кожному селі, але вони є у більшості центральних сіл або селищ об'єднаних територіальних громад. До речі, згідно дослідження, характеристики якого будуть надані нижче, 80% голів ОТГ запорізького регіону мають вищу освіту.

Дослідники відмічають, що сільська інтелігенція, «незважаючи на своє складне суспільне і матеріальне становище, зробила вагомий внесок у відбудову, реконструкцію і модернізацію культурно-освітньої та господарської інфраструктури українського села» [12].

Підкреслимо, що специфіка трудової зайнятості працівника аграрного сектору полягає в тому, що часто, крім основних своїх функцій, пов'язаних з посадою і професією, він займається домашнім господарством, що зумовлено способом життя сільського жителя, звичкою, що залишилася з дитинства; вимушеними обставинами, недостатнім матеріальним забезпеченням за основним заробітком, прагненням не відрізнитися від своїх сусідів тощо.

Спосіб життя сільського інтелігента зумовлює і особливості його ментальності, яка, з одного боку спричинена освітою, розумовим характером праці, певним рівнем культури, що має риси міської. З іншого боку, ментальність сільської інтелігенції

зумовлена традиціями сільської громади, працею у своєму господарстві, культурними зразками сільського жителя. Тож специфіка сільського інтелігента полягає в тому, він що поєднує в собі риси міського та сільського жителя, працівника розумової і фізичної праці, носія модерної і традиційної свідомості. Він «інакший» як у міському, так і в сільському соціальному середовищі.

Слід відзначити, що в сучасному селі існує певна частина селян, робота яких вимагає знань на рівні вищої освіти. Використання новітніх технологій сільськогосподарського виробництва зумовлює потребу в таких робітниках. На селі існує соціальний прошарок людей, яких можна віднести до категорії «селянин-інтелігент». Мова не йде про вчителя, який займається також сільською працею, а про робітника, якому для виконання своєї основної селянської роботи потрібна вища освіта. Наприклад, згідно даного дослідження, половина фермерів в регіоні мають вищу освіту. Деякі риси соціального характеру фермерів відрізняються як від інших селян, так і від решти людей з вищою освітою.

Як зазначалось вище, в процесах модернізації та реформування села сільська інтелігенція займає дещо більш активну позицію, ніж його інші мешканці. Підтвердження цьому було отримано нами в ході соціологічного дослідження соціальних аспектів аграрної реформи в Запорізькій області, здійсненого в 2019 р. Л. Зеленкевич (за науковим керівництвом автора цієї статті). В рамках дослідження було опитано 778 мешканців сільських громад. Аналіз результатів дослідження виявив кореляцію між рівнем освіти респондентів та деякими характеристиками їхньої ментальності. Так, 35,5% опитаних з середньою освітою вважають, що на селі «потрібно підтримувати традиційні порядки, які давно склалися». Серед осіб з вищою освітою такої думки дотримується лише кожний п'ятий респондент. Це ілюструє відмінність ментальності сільської інтелігенції, яка є агентом модернізації, а отже, в меншому ступені підпадає під вплив традиціоналізму, ніж інші соціальні групи на селі. Цей висновок підтверджують дані про те, що лише незначний відсоток (7,3%) респондентів з більш низьким рівнем освіти вважають, що «швидкі, корінні зміни поліпшують життя селян». Селяни з вищою освітою майже у три рази

частіше (22%) відмічають необхідність прискорення трансформаційних процесів в аграрній сфері українського суспільства.

Що стосується проведеного реформування цієї сфери, то в цьому випадку думки досліджуваних нами освітніх груп практично співпадають. Так, 46,4% менш освічених респондентів та 50,3% опитаних з вищою освітою вважають, що «спочатку потрібно все перевірити, переконатися, що не буде гірше, і тільки потім щось міняти». До вваженого ставлення в здійсненні реформ закликають уряд учасники практично всіх соціологічних досліджень, проведених в Україні в останні 15-20 років. Адже в нашому суспільстві реформи дуже часто не виправдовують надію людей на покращення життя.

Одним з показників традиціоналізму свідомості сільських мешканців є ставлення до колишніх колгоспів. І в цьому питанні існують суттєві відмінності у відповідях респондентів: з приводу ліквідації колгоспів шкодують 34,5% респондентів з невисоким рівнем освіти. Серед представників сільської інтелігенції майже у два рази менше тих (18,5%), хто ностальгує за колишнім соціальним укладом на селі. Але і серед них є частка осіб з залишками традиціоналістської ментальності. Це стосується перш за все респондентів похилого віку.

Що стосується такого критерію, як вік, то серед осіб до 29 років жалкують про розпуск колгоспів у два рази менше, ніж серед осіб похилого віку (відповідно, 16,1% та 36,3%); серед респондентів від 30 до 60 років шкодують про знищення колгоспів 25,3%.

Слід підкреслити, що в нашому суспільстві традиціоналізм існує у двох різновидах: радянський традиціоналізм та традиціоналізм прадавній, який має глибоке історичне коріння. Відносно радянського традиціоналізму зазначимо, що такий феномен, як колгоспний лад, за довгий період свого існування набув статус традиції. Колгосп мав багато спільного з традиційною сільською громадою. Тож розпуск колгоспів сприймається носіями традиціоналістської ментальності як історичний шок.

Водночас альтернатива колгоспної власності на землю – приватна власність негативно сприймається на селі всіма соціальними прошарками.

Так, лише близько 2% малоосвічених селян та 6,6% респондентів з вищою осві-

тою вважають, що Україні «потрібен закон про продаж землі в приватну власність». Можна припустити, що ставлення сільської інтелігенції до приватної власності на землю зумовлена тим, що в сучасній соціально-політичній ситуації у населення України, в тому числі у селян, значна частка яких має земельні паї у власності або орендує землю, немає довіри до того, що їхні права на землю будуть захищені. Залишається сподіватися, що прийняття та, головне, ефективна, реалізація закону про приватну власність на землю змінить негативне ставлення до нього мешканців села.

Немає сумнівів у тому, що соціальне самопочуття сільських жителів багато в чому залежить від того, як вони сприймають майбутнє життя. Як довело наше дослідження, з думкою про те, що «поступово життя на селі налагоджується», погодились лише 4,5% селян з низьким рівнем освіти та кожний десятий респондент з вищою освітою. Тобто сільська інтелігенція дещо оптимістичніше ставиться до свого майбутнього, ніж решта селян, але все ж таки песимістичний погляд на завтрашній день у неї переважає, як і у інших мешканців села.

Соціальні настрої щодо майбутнього певним чином виявляються у бажанні чи небажанні наших респондентів виїхати з села. Як з'ясувалось, майже половина сільської інтелігенції (48,5%) не хоче цього робити. Серед працівників фізичної праці таких виявилось 74,6%. Вражаючи дані щодо позиції фермерів. Серед них не бажають виїхати з села 93,3% респондентів. В цьому пункті фермери відрізняються від решти осіб з вищою освітою, але за іншими показниками фермери значно ближчі до сільської інтелігенції, ніж до решти селян. Наприклад, більшість з них мають модернізаційну, а не традиціоналістську ментальність.

Значна частина представників сільської інтелігенції меншою мірою, ніж решта селян, прагне залишитись жити та працювати в селі. На нашу думку, налаштованість на від'їзд із сільської місцевості створює у інтелігенції додаткові соціально-психологічні труднощі свого перебування на селі. Майже третина (31,6%) представників цієї групи, які бажають поїхати з села, мають намір переїхати у місто, кожен п'ятий мріє виїхати за кордон.

Ставлення до утворення об'єднаних

територіальних громад у представників інтелігенції неоднозначне. Тим не менш серед них (у порівнянні з представниками фізичної праці) більше тих, хто позитивно ставиться до цієї реформи (11,3% та 2,9%, відповідно). Водночас негативне ставлення до ОТГ висловили 22% представників сільської інтелігенції та 40% представників фізичної праці. Як бачимо, серед опитаних нами представників сільської інтелігенції у 2 рази більше тих, хто все ж таки не схвалює створення ОТГ.

Незважаючи на це, близько третини (30,7%) представників цієї групи відчують себе членом об'єднаної громади. Серед представників фізичної праці таке відчуття притаманне 14,3% опитаних.

Висновки

Підводячи підсумки викладеної вище інформації, перш за все підкреслимо, що чи не найважливіше завдання сучасної сільської інтелігенції – бути агентом реформування українського села – реалізується далеко не повною мірою. І хоча на тлі більшості інших соціальних груп, що мешкають у сільській місцевості, інтелігенція більш активно підтримує ті чи інші заходи, спрямовані на реформування сфери, зокрема процеси децентралізації, рівень такої підтримки все ж таки досить низький. Можна зробити висновок, що більш високий рівень ідентифікації сільської інтелігенції з об'єднаною територіальною громадою, з одного боку, та прагнення значної частини представників цієї групи залишити село, з іншого, є проявом дуальності їхньої ментальності, яка зумовлена як культурою села, так і культурою міста.

У цьому контексті важливо зазначити, що трансформація аграрного сектору економіки, індустріалізація села, підвищення частки механізованої праці, впровадження інформаційних технологій збільшує частку сільської праці, що вимагає вищої освіти. Сьогодні на селі з'являється ще один соціальний прошарок, який може (і вже реально є) агентом йог (села) реформування. Йдеться про таку групу, як фермери. Серед них, за результатами нашого дослідження, половина має вищу освіту. І, що дуже важливо, фермери не хочуть залишати село.

Будемо сподіватися, що тісна співпраця цих найбільш освічених груп сільського населення (сільської інтелігенції та

фермерів) сприятиме розвитку їхніх характеристик як суб'єктів ефективного реформування села, його модернізації. Наші подальші теоретичні та емпіричні розвідки ми плануємо присвятити питанням взаємо-

дії сільської інтелігенції з представниками фермерської спільноти, роль якої у житті сучасного українського села стає все більш значною.

Література

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад: закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради. 2015. № 13. ст.91. https://www.international-alert.org/sites/default/files/Ukraine_Decentralisation_RU_2017.pdf
2. Хрустальов Ф. С., Ашурбеков А. А. Соціологічний супровід процесів децентралізації // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. 2018. Випуск 78. С. 131-138.
3. Зеленкевич Л. Ідентичність в умовах об'єднаних громад // Грані: науково-теоретичний альманах. Дніпро: Вид-во «Грані», 2019. Том 22. № 2. С. 5-15
4. Звіт: Третє щорічне соціологічне дослідження «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування». Програма Ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні». 2018. URL: <http://www.slg-coe.org.ua/p13513/>
URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/pidtrimku-decentralizaciyi-pidtvverdila-sociologiya-gennadij-zubko> (дата публікації – 28.02.2018)
6. Децентралізація очима населення: порівняльний зріз Запорізької, Луганської, Донецької областей. Звіт за результатами соціологічного дослідження. URL: <https://issuu.com/mlsgroup/docs/decentralization>
7. Децентралізація в Україні: досягнення, надії та опасення. International Alert. Український незалежний центр
8. Кваліфікаційна мапа України. URL: <http://www.futureskills.org.ua/ua/map>
9. Левчук Н. М. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки // Демографія та соціальна економіка 2005. № 2. С. 148-158. URL: <https://dse.org.ua/archiv/magazine3.pdf>
10. Платмір Я. Українське село Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст. у візії інтелігенції: між традицією і модерном. DOI: 10.31651/2413-8142-2018-20-70-74
11. Шамара С. О. Сільська інтелігенція: поняття, дискурси Наукові записки. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2008. Вип. 14. С. 282-286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2008_14_67
12. Цюмра Т. С. Сільська інтелігенція УСРР та її вплив на розвиток культури та продуктивних сил українського села в добу непу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата істор. наук: 07.00.01. Черкаси, 2007. 22 с.

References

1. On voluntary association of territorial communities: the law of Ukraine of 05.02.2015 № 157-VIII (2015) Bulletin of the Verkhovna Rada. № 13. p.91.
2. Khrustal'ev, F. and Ashurbekov, A. (2018) Sociological Support Processes of Decentralization. Social technologies: actual problems of theory and practice. Collection of scientific works. 78. P. 131-138
3. Zelenkevich, L. (2019) 'Identity in the conditions of the united communities' Grani: Scientific and theoretical almanac. Dnipro: «Grani». Tom 22. №2. Pp. 5-15.
4. The third annual sociological survey 'Decentralization and local government reform'. Report. Council of Europe Program "Decentralization and Local Government Reform in Ukraine". (2018) URL: <http://www.slg-coe.org.ua/p13513/>
5. Support for decentralization has been confirmed by sociology. (2018) URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/pidtrimku-decentralizaciyi-pidtvverdila-sociologiya-gennadij-zubko> (date of publication - 28.02.2018)
6. Decentralization through the eyes of the population: a comparative section of Zaporizhzhia, Luhansk, Donetsk regions. Report on the results of a sociological study. URL: <https://issuu.com/mlsgroup/docs/decentralization>
7. Decentralization in Ukraine of achievements, hopes and fears. International Alert. Ukrainian Independent Center for Political
8. Qualification map of Ukraine. URL: <http://www.futureskills.org.ua/ua/map>
9. Levchuk, N. (2005) 'Inequality in access to education in Ukraine: social determinants and results' Demography and social economy. № 2. Pp. 148-158 URL: <https://dse.org.ua/archiv/magazine3.pdf>
10. Platmir, J. Ukrainian village of the Dnieper region of the late XIX - early XX centuries in the vision of the intelligentsia: between tradition and modernity. URL: <http://ukr-selianynejournal.cdu.edu.ua/article/view/3157/3347>
11. Shamara, S. (2008) Rural intelligentsia: concepts, discourses and features of research in Ukraine. Scientific notes. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History. 2008. Vip. 14. pp. 282-286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2008_14_67
12. Tsyomra, T. (2007) Rural intelligentsia of the USSR and its influence on the development of culture and productive forces of the Ukrainian village in the days of the NEP. Author. dis. for science. degree of Candidate of History. Science: 07.00.01. Cherkasy. 22 p.